

ΕΘΝΟΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ

Η έθνοαρχαιολογική μελέτη, πού παρουσιάζεται στό αρθρο αύτό¹, άσχολείται με τά ύλικά κατάλοιπα παραδοσιακών πληθυσματικών όμάδων τής όρεινής Ροδόπης τά όποια, σάν φορείς πολιτιστικών πληροφοριών, είναι πιθανό νά παιζουν καθοριστικό ρόλο στήν άναγνώριστ και έρμηνεια τών παραγόντων πού διαμορφώνουν μία συγκεκριμένη πολιτιστική παράδοση. Έξεταζεται τό πώς είναι δυνατόν ή άν είναι δυνατόν νά ξεπεραστούν οι περιορισμοί πού θέτει τό ύλικό άντικειμενο — είτε αύτό είναι άνασκαφικό εύρημα είτε έθνογραφικό κατάλοιπο — στή διαδικασία έρμηνειας του σάν φορέα μάς άδιάκοπης ροής πληροφοριών οι όποιες και συγκροτούν τά στοιχεία μιᾶς πολιτιστικής όμάδας.

Νίκος Εύστρατιος

Προϊστοριολόγος, Διδάκτορας Αρχαιολογίας τού Πανεπιστημίου τού Λονδίνου.

1. Από τή στιγμή πού ή άνθρωπην παρουσία — παλαιή ή σύγχρονη — έχει άρθρει ύλικά κατάλοιπα κάτω από άποιαδήποτε μορφή (κατασκευές, μεμονωμένα άντικειμενα, συμβόλα) ή χρήση τής έθνογραφίας, στήν έξαγωγή χρήσιμων συμπερισμάτων γιά τήν άρχαιολογική έρευνα, είναι άπεριόριτη (Kramer 1979, Gould 1978). Η άνασκαφή, λόγου χάρη, ένός πρόσφατα έγκαταλειμμένου Ινδιάνικου καταυλισμού στόν Καναδά (Bonnichsen 1973) με τίς δυνατότητες πού πρόσφερε γιά μά κριτική άντικειμενού τών έρμηνευτικών μοντέλων πού χρησιμοποιούνται από τούς άρχαιολόγους γιά τήν κατανόηση προϊστορικών θεσεων ή ή καταγραφή έθνογραφικών παρατηρήσεων από τή ζωή σύγχρονων φυλών τής Κένυα (Hodder 1982) μέ σκοπο τή διευκίνηση τής λειτουργίας άρχαιολογικών όρων, ήπως «πο-

λιτισμός» (Culture) και «σύμβολα» (Symbols), ένώ φαινομενικά παρουσιάζουν πολλές μεθοδολογικές διαφορές, ή προβληματική τους και οι στόχοι τους κινούνται στό ίδιο έπιπεδο: στήν όσο τό δυνατόν πιο όλοκληρωμένη και άπαλαγμένη από θεωρητικές και πρακτικές προκαταλήψεις κατανόησης των σχέσεων άνθρωπου στά ύλικο άντικειμενα και στή συμπεριφορά μιᾶς άνθρωπηνς όμάδας.

Γιατί είναι πραγματικά δύσκολο νά άρνηθει κανείς ότι δέν υπάρχει κοινό πεδίο ένδιαφερόντων άνάμεσα στήν έθνογραφία και τήν άρχαιολογία. Πέρα από τή χρήση «κατηγορίων» (άντικειμένων, πρακτικών) πού και στή δύο έπιστημές είναι άπαραιτητο μέσο γνώσης, ή άρχαιολογία άντιμετωπίζει σοθαρό πρόβλημα δοκιμής και άποδειξης τών υπόθεσεων πού κάνει γιά ένα εύρυ φάσμα έρμη-

νευτικών λειτουργιών· από τή χρηστικότητα ένός ορισμένου τύπου άγγειου μέχρι τήν έρμηνεια μιᾶς πολιτιστικής συμπεριφοράς. Η έπαλγθευση ή ή πάροριψη τών προτεινούμένων υπόθεσεων είναι κάτι πού μπορει νά γίνει μέτο πλάταιμα τών άποδεικτικών μηχανισμών τής άρχαιολογικής έπιστημης, στήν περίπτωση μας, πρός έπιστημονικούς κλάδους πού προβληματίζονται μέτη σχέση άντικειμένου και πολιτιστικής συμπεριφοράς. Αυτό είναι πιό άναγκαιο, σήμερα πού άμφισθετείται άκομα και αύτή ή ίδια ή άξιοποστία παραδοσιακών άρχαιολογικών τύπων (περιγραφικών κατηγοριών) σάν άντικειμενικά μεγέθη μέ κίνδυνο νά καταλήξουμε σά μια πολιτιστική σχετικοράτια.

1. Το τέστ δοκιμής και άποδειξης τής άρχαιολογικής συλλογιστικής χρησιμοποιει σά ένα μεγάλο βαθμό

1. Χάρτης της περιοχής όπου έγινε η έρευνα.

2. Η χαράδρα του ποταμού Κορμάφατου με τη μεσαιωνική γέφυρα. Στο δάσος η πεδιάδα της Ροδόπης.

την άναλογία που είναι να διαδικασία μεταβίβασης πληροφοριών από ένα έθνογραφικό παράδειγμα σε ένα άρχαιολογικό σκεπτικό (Binford 1987). Για παράδειγμα, ή μελέτη του υλικού πολιτισμού και της κοινωνικοοικονομικής δομής σύγχρονων παραδοσιακών μάδων, όπως αυτών που συναντάει άκομα κανείς στην περιοχή της Θράκης, δημιουργεί τά απάραιτα πλαίσια μέσα στά όποια ένα πλήθος άναλογιών, κάθε είδους, μπορούν να συνδέουν το παρόν μέ το μέλλον (Ευστρατίου 1982).

Η έθνοραρχαιολογική έρευνα που έγινε στη Θράκη, τό καλοκαίρι του '82, κινήθηκε μέσα στην παραπάνω προβληματική. Έγιναν πολλές παρατηρήσεις, διατυπώθηκαν προτάσεις και ύποθέσεις που σχολιάστηκαν και τελικά είτε έγιναν όποδεκτές είτε άπορρίφτηκαν.

2. Η περιοχή που άποτελεσε τη βάση της έρευνας έκτεινεται βόρεια από το χωριό Πολιανόθος, 20 χλμ. δυτικά της Κομοτηνής (εικ. 1). Προκειται για τη χαράδρα του ποταμού Κορμάφατου που πηγάζει από την ορεινή Ροδόπη και άκολουθώντας μια διαδιλλωτή πορεία άναμεσα από μικρά φαράγγια κατεβαίνει στην πεδιάδα της Κομοτηνής (εικ. 2). Οι άρεινοι ίγκοι δεξιά και άριστερά από τη χαράδρα φτάνουν τα 400 m. και ή βλάστηση δέν είναι ιδιαίτερα πυκνή. Πουράρια, κέδροι και άμυγδαλιές καλύπτουν τις μικρές χαράδρες, ένω στις λίγες καλιεργήσιμες έκτασές σπέρνονται καπνός, σιτάρι και σικαλή. Πρόβατα και κατσικια βόσκουν

στήν περιοχή, χειμώνα καλοκαίρι, ένω άναμεσα στά άγρια ζώα που ύπαρχουν άκομα στήν άρεινη Ροδόπη συγκαταλέγονται λάρκαδια, λύκοι και άγριοχοιροί. Περιβαλλοντικοί λόγοι, όπως θά γίνεται φανερό πιο κάτω, έχουν παιξει σοβαρό ρόλο στήν οικονομική έξέλιξη της περιοχής και άναμφισθήτητα άποτελούν, μαζί με την ιστορική έξέλιξη της περιοχής, τις κύριες παραμέτρους του πλαισίου μέσα στό όποιο κάθε έρμηνευτική διαδικασία θα κινηθεί.

3. Η ιστορία της ορεινής Ροδόπης, μάς περιοχής που έκτεινεται κατά μήκος των ελληνοβουλγαρικών συνόρων, παρουσιάζει έξαιρετικό ένδιαφέρον κυρίως έξαιτιας της υπάρχενης παραδοσιακών φυλετικών μάδων (Lopasic 1979). Μερικές από αυτές τις μάδες έμειναν άπομνωμένες για πολλές έκαποντάδες χρόνια στην περιοχή και κράτουν έναν έντελος δύναμη τους πολιτιστικό χαρακτήρα ένω άλλες, για λόγους κυρίως οικολογικούς, άκολουθησαν διαφορετική έξέλιξη από αυτή τών κατοίκων της πεδινής Θράκης.

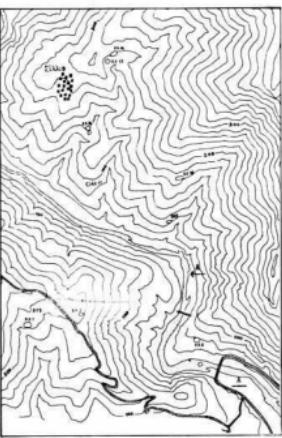
3.1. Στήν πρώτη κατηγορία άνηκουν οι λεγόμενοι Πομάκοι που ή γέκασταση τους στήν περιοχή μπορει νά άναχθει στά βυζαντινά χρόνια. Διάφορες θεωρίες σχετικά μέ την προέλευση τους, τά φυλετικά χαρακτηριστικά τους και γενικότερα την ιστορική πορεία τους κατά την τελευταία χιλιετία, δέν είναι ικανοποιητικά τεκμηρωμένες. Μερικά έωντερικά χαρακτηριστικά τους, (άρκετά ψηλοί στό άναστημα, ξανθοί μέ γαλανά μά-

τια) δείχνουν ότι οι Πομάκοι είναι φυλετικά διαφορετικοί από τους άλλους λαούς της νοτιοανατολικής Βαλκανικής. Τό πρόβλημα θέσια της φυλετικής καθαρότητας δέν είναι ποτέ άπλο, όπως συμβαίνει και μέ την περίπτωση τών Βλάχων. Έξειρικά χαρακτηριστικά και γλώσσα σδέν είναι πάντα καθοριστικά στοιχεία. Στή βουλγαρική πλευρά της Ροδόπης, λόγου χάρη, ύπαρχουν χωριά με κατοίκους που έχουν έντονα μελαχρινά χαρακτηριστικά, μοιάζουν πολύ μέ τους Τούρκους, αλλά αύτοπακαλούνται Πομάκοι. Τώρα, όσους άφορά τήν ιστορίκη τους πορεία σάν λαού, αυτή άκολουθησε από κοντά τήν ταραγμένη ιστορία της Θράκης από τη βυζαντινή έποχη, δην η περιοχή άποτελουσε θέατρο συγκρούσεων άναμεσα στους άντεκδηπτες τού βρόνου τής Κωνσταντινούπολης, μέχρι τά τελευταία διακόσια χρόνια μέ τις άλλεπλατήρες άνακατατάξεις της πολιτικής σκηνής της νοτιοανατολικής Βαλκανικής.

Οι Πομάκοι σήμερα είναι άποκλειστικά ορειζόμενοι, δέν μετακινούνται καθόλου και οι έπαφές τους μέ τους κατοίκους τής πεδιάδας είναι περιορισμένες. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες τών ντόπιων κάτι τέτοιο δέν ίσχει και παλαιότερα, άφου οι σχέσεις τών Πομάκων μέ τους κατοίκους τής βουλγαρικής Πεδιάδας και τής παραλαϊκής αιγαιακής Θράκης ήταν πολύ πιο στενές μέχρι και τίς άρχες τού είκοστού αιώνα. Ετοι, παρόλο που οι οικονομικές ασχολίες τους περιορίζονται από τις δυνατότητες που

τούς προσφέρουν οι διεινές περιοχές με τίς λίγες καλλιεργήσιμες έκτασεις και ή κπηνοτροφία, ύπηρε ξαν έποικης που οι Πομάκοι ξέπεραν αυτή τους τήν άπομόνωση. Τά αιτία της άλλαγης έτοιμότης στις οικονομικές δραστηριότητες τους ήταν κυρίως πολιτικά. Η ρευστή πολιτική κατάσταση στην περιοχή αυτή της Βαλκανικής στό τέλος του προηγούμενου και τίς άρχες αυτού του αώνα που κυρίως έκφραζονταν με τήν έλειψη άργαναμένων έθνικών πολιτικών — παρόλη την ένταση τών έθνικιστικών κινημάτων — έπειτε ψέ σε παραδοσιακή άπομονωμένες όμαδες νά κινηθούν κάπως πιό έλευθερα δύον άφορα πολλές από τις κοινωνικές και οικονομικές τους εκδηλώσεις. Ή χάραξη δώμα των πολιτικών συνόρων τών κρατών της περιοχής στά 1920 περίορισε σημαντικά τή διακινηση άνθρωπων και ζώων μέσω τής δρεινής Ροδόπης με άποτέλεσμα οι έμπορικες και πολιτιστικές έπαφές άναμεσα στις δύο περιοχές και νότιες περιοχές τής Θράκης νά διακοπούν. Έτσι άναποφέυκτα, η περιοχή της Ροδόπης και οι κάτοικοι της άπομονωμένηκαν πολιτιστικά γιά άλλη μιά φορά.

Άργότερα, στή δεκαετία του '50, οι Πομακοί οικισμοί ύποστηκαν και αυτού τις συνέπειες τής αστυφύλιας και τής οικονομικής έγκαταδέψης, όπως και ή ύπολοιπη έλληνική υπαίθριος. Όστρο από τή λίγη χωριά που υπάρχουν άκομα στά δυνάν της Ροδόπης και τίς πληροφορίες που έχουμε από τήν κατάσταση που έπικρατούσε πρίν από τόν τελευταίο πόλεμο μπορούμε νά πούμε μερικά πράγματα γιά την κοινωνική άργανωση και τόν τρόπο ζωής τών Πομάκων. Πομακά χωριά (κεφαλοχώρια) δέν ύπηρχαν, ενώ σπάνια υπήρχαν συνοικισμούς με περισσότερα από 10 οπίτια. Είναι δύσκολο νά κατατέρψουμε τό είδος του Πομακού οικισμού σε κάποιους από τους γνωστούς άρχιτεκτονικούς τύπους κατοικησης (Cvijic 1918). Τά σπίτια τους ήταν συγκεντρωμένα όλα μαζί γύρω από τό σημείο που ύποτελούσε τό κέντρο του οικισμού και ό τρόπος αυτός τής άργανωσης θά πρέπει να θεωρείται σάν μά παραλλήλη (άπό τις πολλές που υπάρχουν στό βορειοελλαδικό χώρω) τού τυπικού μεσογειακού χωριού που έχει μά πυρηνική οικιστική διάταξη (Greco-Mediterranean Type, Nucleated Settlement) (Wagstaff 1982: 15). Ο καταμεριμός τής κπηνοτροφικής άπασχλησης και τό μοιρασμα τής γεωργικής παραγωγής

3. Γενικό σχέδιο της περιοχής τού ποταμού Κομφύτου (Α). Διακρίνεται τό χωρίο Σιλίκι και οι κατοικεύες που άνηκουν στό σύστημα του (ΚΚ).

άναμέσα στούς κατοίκους τού συνοικισμού ήταν πολύ διαδεδομένες πρακτικές (Sharecropping System). Ακόμα θά πρέπει νά τονιστεί ότι ένας από τους λόγους που τούς δοθήσεις νά διατηρήσουν τήν πολιτιστική και φυλετική τους ταυτότητα μέχρι τώρα ήταν τό γεγονός ότι ποτέ δεν μετακινήθηκαν όμαδικά στις μεγάλες πόλεις (Village Based System). 3.2. Μά άλλη πληθυσμακή όμάδα που ήταν έγκαταστημένη μέχρι πρίν λίγη χρόνια στά δρεπάνη τής άρσεράς τής Ροδόπης και πού τώρα έχει μετακινηθεί στά πεδινά είναι οι Μουσουλμάνοι. Παρόλο που μοιράζονται με τούς Πομάκους τήν ίδιη περιοχή ήταν πολύ διαφορετικοί από αυτούς και φυλετικά και πολιτιστικά. Οι έπιμειες άναμεσα στίς δύο όμαδες ήταν άγνωστες αν και είχαν τήν ίδια θρησκεία και προσεύχονταν μαζίστι και στά ίδια τζαμιά. Καινούς φαίνονται νά ήταν και οι άσχολιες τους: ή κπηνοτροφία και, σε δεύτερο βαθμό, ή γεωργία. Άντιθετα δώμα με τους Πομάκους, οι Μουσουλμάνοι ζόυσαν σέ άργανωμένα χωριά που είχαν μέχρι και 30 οικογένειες και, άκομα πιό σημαντικό, είχαν στεγή έπαφη με τίς κωμοπόλεις τής πεδινής Ροδόπης, δύο πουλούσαν τά τυροκομικά και μελισσοκομικά προϊόντα τους. Πρέπει άκομα νά πούμε ότι άναλογα μέτον τόπο έγκαταστασής τους — θου-

νίσιοι ή αύτοί πού ζόυσαν στούς πρόποδες τής Ροδόπης — οι Μουσουλμάνοι είχαν άποκτησει και διαφορετικά δύναμα πού μάλλον δέν ύποδηλωναν κανένα φυλετικό διαχωρισμό.

3.3. Έκτός από αύτές τίς μόνιμα έγκαταστημένες παραδοσιακές κοινότητες στήν δρεπάνη Ροδόπη ύπηρχαν και μετακινούμενες έποχιακά όμαδες που μέχρι και τίς άρχες τού αιώνα μας περιφέρονταν με τά κοπαδιά τους στήν περιοχή τής Θράκης. Ή πιό πολυάριθμη και πιό χαρακτηριστική από αύτές τίς όμαδες ήταν οι Σαρακατσάνοι, γνωστοί και από άλλες περιοχές τής δύσης. Ελλάδας, πού τα καλοκαίρι άνθειναν στά δουνά τής Δράμας και τό χειμώνα κατηφόριζαν στής πεδιάδες τής Ροδόπης και τού Έβρου. Οι Σαρακατσάνοι έρχονταν με τά κοπαδιά τους και τά ύπαρχοντά τους στήν περιοχή τής Ροδόπης — κοντά στήν κωμοπόλη τών Σαπτών όπου ύπηρχαν πλούσιοι βοσκότοποι και μεγάλα ταϊφίκια τούρκικα και έλληνικα — και έχειμψιναν μενούταν σέ όχυρενα καλύβια, πού τότε κατασκευάζαν, και φτιάχνονταν στάνες γιά τά γιδοπρόβατά τους. Ή καινονική όργανωση τών Σαρακατσάνων, ό τρόπος ζωῆς και οι μετακινήσεις τους γενικά δέν θά μάς άπασχολήσουν αυτή τή στιγμή αφού έχουν αποτελέσει θέμα πολλών έθνοσφρικών έρευνών και κοινωνικών μελετών (Cambell 1964).

3.4. Παράλληλα μέτην έποχιακή μετακίνηση άνθρωπων και ζώων από τά δυτικά πρός τά ανατολικά ύπηρχε και μία άλλη μετακίνηση, κυρίως ζώων από τά δύσης πρός τά νότια, σε πολύ μικρότερη βέβαια κλίμακα. Πρόκειται για τούς θεούλγαρους βοσκούς, τους λεγόμενους Μπαγκάκηδες, πού από τά δύσης τής Βουλγαρίας όπου ήταν μόνιμα έγκαταστημένοι μέτης οικογένειές τους περνούσαν τήν δροσερά πρός τή Ροδόπη μέτη τά γιδοπρόβατά τους και έχειμψιναν (Όκτωβρο-Μάρτη) στής παραβαλάσσιες περιοχές τής Θράκης (άπό τό χωρίο Φανάρι κοντά στή λίμνη Βιστονίδη μέχρι τά Πέτρωτα ανατολικά τής Μαρώνειας). Άν και πρόκειται γιά μία περιορισμένης έκτασης μετακίνηση — 10 μέχρι 15 συνολικά κοπαδιά — είναι σημαντική ή υπαρξη έποχιακής μετακίνησης στήν ευρύτερη περιοχή τής Θράκης μάς, τέτοιας απόστασης (Long Distance Transhumance). Και αυτή ή μετακίνηση σταμάτησε τά 1919 μέτη δημιουργία τών έλληνοσουλγαρικών συνόρων.

4. Το έγκαταλειμμένο χωρίο Σίλλιο. Στό βαθός ή όροσειρά της Ροδόπης και τά δουλγαρικά σύνορα.

4. Άνακεφαλιώνοντας τή σύντομη προσπάθειά μας νά καθορίσουμε τά πλαίσια τής ιστορικής και πολιτιστικής έξελιξης της περιοχής τής δρεινής Ροδόπης τά τελευταία έκατό χρόνια, θά μπορούσαμε νά τονίσουμε τή έξης σημεία: I) Η χάραξη τών πολιτικών συνόρων στάθηκε άποφασιστικός παράγοντας στή διαμόρφωση του σημερινού πολιτιστικού χρωματού της περιοχής. Όποτε πρέπει νά τονιστεί ότι αύτός ο τεχνητός διαχωρισμός, μάς οικονομικά και πολιτιστικά λωντανής γεωγραφική λώνης πού έπιβληθηκε από πολιτικές άναγκαστήτες, παρόλο πού πρέπει νά ληφθεί σοβαρά ύπόψη όταν έξετάζεται η συμπειρφορά τών παραδοσιακών κοινωνήτων τής περιοχής, δέν μπορεί νά έμμηνευει τή διαμόρφωση και έξελιξη πού σύνθετων πολιτιστικών φαινομένων όπως είναι ή έθνολογική ταυτότητα μάς άνθρωπην όμάδας. Μέ άλλα λόγια, η πολιτιστική συμπειρφορά τών παραδοσιακών όμάδων τής Ροδόπης φαινεται νά είναι τό άποτελεσμα μάς μακρόχρονης και πολύπλοκης διαδικασίας πού σίγουρα δέν θά πρέπει νά

άποδοθεί άποκλειστικά σε περιβαλλοντικούς, οικονομικούς ή πολιτικούς λόγους. II) Η έννοια τής άπομνωσης και ή επιδρασης της στίς δρεσείες πληθυσμακές όμαδες, όπως και οι παράγοντες πού τήν καθορίζουν, δέν είναι εύκολο νά προσδιοριστούν. Στοιχεία κοινωνικής συμπειρφοράς πού διαμορφώνονται μέσα από συνήθηκες ένος σχετικά μόνιμου και σταθερού χαρακτήρα, όπως τό περιβάλλον, έχουν μεγαλύτερη έπιδραση στήν πολιτιστική συμπειρφορά μάς όμάδας από ότι οι πρόσκαιρες άλλαγες και διαφοροποιήσεις πού προκαλούν οι πολιτικές άνακταταδείς. Αύτο δέν σημαίνει ότι τό ιστορικο-πολιτικό πλαίσιο δέν πρέπει νά λομβάνεται ύπόψη στήν έξεταση τής πολιτιστικής έξελιξης και τού χαρακτήρα μάς περιοχής σε μιά συγκεκριμένη έποχη. Αύτό πού πρέπει νά άναγνωρίστει είναι ότι άρισμενοι τύποι πολιτιστικής συμπειρφοράς — συγκεκριμένος τρόπος έκμετάλλευσης τού περιβάλλοντος, τύποι κατοικησης, οικονομικές πρακτικές — δέν είναι έξαρτηση-άποτέλεσμα ένος συγκεκριμένου ιστορι-

κού πλαισίου άλλα μιᾶς μακρόχρονης ιστορικής διαδικασίας-έμπειριας. Και είναι σαφές ότι ό καθορισμός τών παραμετρών πού έπρεαζουν και διαμορφώνουν τέτοιες πολιτιστικές έκφρασεις δέν είναι ποτέ εύκολος.

4.1. Παρόμοια προβλήματα άντιμετωπίζει και ο προϊστορικός άρχαιοιδυς στήν προσπάθεια του νά έχηγησει πολιτιστικά φαινόμενα πού συνδέονται μέ ένα συγκεκριμένο οικισμό ή μία περιοχή. Ποιοι είναι τά κριτήρια, λόγου χάρη, γιά τήν άναγνωριση συγγενικών πολιτισμών ή ζωνών πολιτιστικής έπιπροφής; Μπορούμε άραγε νά ισχυριστούμε ότι ένα δριμένο κεραμεικό σχήμα, ή ή διακόσμηση τών άγγειών, τό σχήμα τών σπιτών ή τών τάφων και ή γεωγραφική θέση τών οικισμών είναι στοιχεία μέ ίση άποδεικτική άξια γιά τήν κατανόηση συγκεκριμένων ιστορικών διαδικασιών;

Οι παραπρήσεις μας, μέ άφορμή τήν έρευνα στήν παραδοσιακές όμαδες τής Θράκης, δείχνουν ότι ή χρησιμοποίηση μεμονωμένων κριτηρίων, όπως πολύ συχνά συμβαίνει στήν άρ-

χαιολογία γιά την κατανόηση πολιτιστικών διαδικασιών, δέν όδηγε σε άντικειμενικές έρμηνειες. Αυτό που επιβλήλεται είναι ή ανάγνωριση τών διαφορετικών έπιπεδών πολιτιστικής έκφρασης τά δύο ή ανάγκης ένα συγκεκριμένο άντικειμένο ή λειτουργία έπειρεάζει και ταυτόχρονα καθορίζει μέσα από μια διαδικασία συνεχών αλληλεπιδράσης με ένα άριθμο άλλων παραγόντων.

5. Στην περιοχή της χαράδρας τού Κομψάτου όπου έγινε ή έρευνα τό καλοκαΐρι του '82 (εικ. 3) ύπαρχουν, στις μέρες μας, δύο χωριά τό Σύλλιο και ο Κάβος, πέντε και δέκα χιλιόμετρα αντίστοιχα από τό χωριό Πολύανθος. Τό πρώτο είναι έντελώς έγκαταλειμένενό (εικ. 4), ένων τό δεύτερο κατοικείται στή διάκεια του καλοκαΐριού από μερικές οικογένειες (εικ. 5). Και τά δύο ήταν καλοκτιμένα χωριά — δύο μπορεί νά κρίνει κανένας από τά άρχιτεκτονικά λείμανα — με διώρφωφα πέτρινα σπίτια σκεπασμένα μέ πλάκες. Τό Σύλλιο έγκαταλειμένης τό 1948 στή διάρκεια του έμφυλου πολέμου που μαίνονταν στήν περιοχή και οι κάτοικοι του έγκαταστάθηκαν στόν Πολύανθο. Ο Κάβος έρμηνώθηκε στή δεκαετία του '50 και οι κάτοικοι του διασκορπίστηκαν σε διάφορα κοντινά χωριά τού κάμπου. Τά άρχιτεκτονικά λείμανα και τών δύο χωριών είναι έντυπωσιακά παρόλη τήν έρημωση και έγκαταλειψή τόσων δεκαετιών (εικ.

6.7). Έκτος από τούς πέτρινους τοίχους τών σπιτιών που σώζονται σέ άρκετό υψος, άλλες κατασκευές που συνδέονται μέ γεωργικές και κτηνοτροφικές δραστηριότητες και είναι ένδεικτικές τής οικονομίας τών χωριών, δημιουργίας άλωνια, παλιές άχυρένιες στάνες και ιστοπεδιμένες έκτασεις σέ πλαγιές λόφων κατάλληλες γιά καλλιέργεια, διατηρούνται σέ καλή κατάσταση.

Οι πληροφορίες μας, σχετικά μέ την κοινωνική άργανωση και τήν οικονομία τών χωριών αύτών και ίδιαιτέρα τού Σύλλιου πού μάς άπασχόλησε περισσότερο, προέρχονται από άνθρωπους που είναι τώρα έγκαταστημένοι στόν Πολύανθο. Κύρια πηγή πληροφοριών ήταν ο Ρετζέπ άγα, ένας άγονταρχονος μουσουλμάνος, ο προύχοντας τού Σύλλιου, πού έξακολουθεί ακόμη και σήμερα νάνει σεβαστός άνθμεσα στούς συγχωριανούς του. Άπο αύτον μάθαμε ότι τό Σύλλιο είχε 18-20 σπίτια — πολύ λιγότερα από αυτά είνα σημερά δρατά — όπου ζύσαν περίπου 22 οικογένειες, ένα σύνολο 60-70 ανθρώπων. Ένδιαφέρων είναι ο προσανατολισμός τού χωριού, πού είναι χτισμένο στήν πλαγιά τού λόφου, προφυλαγμένο από τούς βόρειους ανέμους: τό ίδιο Ισχύει, όπως θά δούμε πιό κάτω, και μέ άλλες κατασκευές τού χωριού (στάνες). Τά περισσότερα από τά σπίτια τού χωριού είχαν τό ίδιο μέγεθος και τήν ίδια κατασκευή.

Ίσως κάποια σημασία έχει τό γεγονός ότι τό σπίτι τού άγα, όπου έμεναν τά έφτα άδερφα του μέ τίς οικογένειεις τους και οι γονείς τους, βρισκόταν στό κέντρο τού χωριού. Οι κάτοικοι συνήθιζαν νά κρατούν τά ζώα τους — 10 έως 20 γιδοπόρδετα και 3-4 άγελάδες — μέσα στήν αύλη τους και στό ισόγειο του διώρουφου σπιτιού τους. Ό γάρ ήταν ό μόνος που είχε πολλά ζώα και τά φύλαγε σέ στάνες έξω από τό χωριό. Ή κτηνοτροφία ήταν ή κύρια άσχολια τών κατοικών ένων οι γεωργικές άσχολιες ήταν περιορισμένης κλίμακας με λίγη άμπελια, λαχανικά, σιτηρά και καπνό.

5.1. Οι πληροφορίες μας γιά τήν κοινωνική άργανωση και τήν οικονομική ζωή τού Σύλλιου όπως είναι φανερό δεν είναι όλοκληρωμένες. Σέ γενικές γραμμές οι πληροφορίες αυτές συμφωνούν μέ τά στοιχεία που έχουμε από τά μουσουλμανικά χωριά τής πεδινής Ροδόπης και τών συνοικισμών πού μέχρι σήμερα ήταν ύπαρχον κατά μήκος τών υπώρειών τού βουνού στά βόρεια της Κομοτηνής (*Turco-oriental Type*) (Beuermann 1954: 229). Πρόκειται γιά τυπικά μουσουλμανικά χωριά με περιορισμένη κοινωνική ζωή, κάτι που ήταν άκομα πιό έντονο στήν περίπτωση τού Σύλλιου τό οποιο ήταν και γεωγραφικά απομονωμένο. Ή οικονομική ζωή τού χωριού χαρακτηρίζεται από ένα περιορισμένο συστήμα άνταλλαγών.

5. Μερικά σπίτια από τό χωριό Κάβος.

6. Αρχιτεκτονικά λείμανα στό χωριό Σύλλιο.

τοπικά και χρονικά. Αύτό το κλειστό, θάλεγε κανείς, σύστημα έπικοινωνίας (παντηγύρια, θρησκευτικές γιορτές) και έμπορικής δοσοληφίας (μεταφορά γάλατος στα τυροκομεία της Ανδριανούπολης, συμμετοχή στα παζάρια των πεδινών χωριών για την προμήθεια ορισμένων ειδών) διατηρήθηκε για πολλά χρόνια κρατώντας ανέψωρες και ανεξέλικτες παλιές παραγωγικές διαδικασίες και κοινωνικές δομές. Είναι ένδιαφέρουσα ή υπάρχει αυτών των έξι αρροποτικών τάσεων άναμεσα στίς παραδοσιακές μορφές κοινωνικοοικονομικής οργάνωσης και στούς παράγοντες που τείνουν νά τίς αλλάξουν. Δέν είναι πάντα εύκολο νά ξεκαθαρίστει μέχρι ποιό βαθμό η διατήρηση παραδοσιακών πολιτιστικών στοιχείων ή οικονομικών διαδικασιών όφειλεται σε παράγοντες έγγενεις στό συγκεκριμένο σύστημα, όπως η φυλετική ταυτότητα, θρησκεία, γεωγραφικός χώρος ή σήτη λειτεύμη έντονων έξωτερικών πιέσεων (περιοχών με έντονη πολιτιστική έπιπροσή).

6. Πέρα από αυτές τις γενικές παρατηρήσεις πού γίνονται μέ αφορμή την εθνογραφική έρευνα μάς δοθήκε η ευκαιρία νά θίξουμε και ειδικότερα θέματα που άπασχολούν σήμερα τούς προϊστοριολόγους. Ένα από αυτά είναι και τό πρόβλημα αναγνώρισης τών «συστημάτων» που λειτουργούν μέσα στήν περιοχή πού ορίζεται από τή χαράδρα τού Κομψά-

του και σέ σχέση με τά χωριά Σύλλιο και Κάβος. Μέ τή λέξη «σύστημα» στήν αρχαιολογική πρακτική έννοούμε τό σύνολο τών δραστηριοτήτων πού σχετίζονται με τήν ανθρώπινη παρουσία — ύλικες κατασκευές, οικονομικές πρακτικές — και τήν έκμετάλευση τού περιβάλλοντος σέ έναν συγκεκριμένο χώρο (Higgsvita Finzi 1972). Καθε σύστημα περιλαμβάνει τόν πυρήνα (Nucleus) πού είναι ο οικισμός με τήν κοινωνική του όργανωση, και τήν κοινωνική περιοχή (Site territory), όπου πραγματωνούνται οι οικονομικές δραστηριότητες τών κατοίκων του. Η αρχαιολογική έπιστημη, στήν προσπάθειά τής νά άναγνωρίσει αυτά τά συστήματα πού δοθηκούν στήν κατανόηση τής οικονομικής και κοινωνικής ζωῆς τών προϊστορικών οικισμών, χρησιμοποιεί έναν άριθμο από προκαθορισμένα κριτήρια. Τό πρόβλημα είναι αν αύτό τό προκαθορισμένο έρμηνευτικό μοντέλο μπορεί νά χρησιμοποιηθεί με έπιτυχία σε όλες τίς περιπτώσεις ανεξάρτητα από τίς ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής (γεωμορφολογία, κλίμα).

Οι παρατηρήσεις πού έγιναν στή διάρκεια τής έρευνας στή Θρακη δεινέαν τήν πολυπλοκότητα τού θέματος.

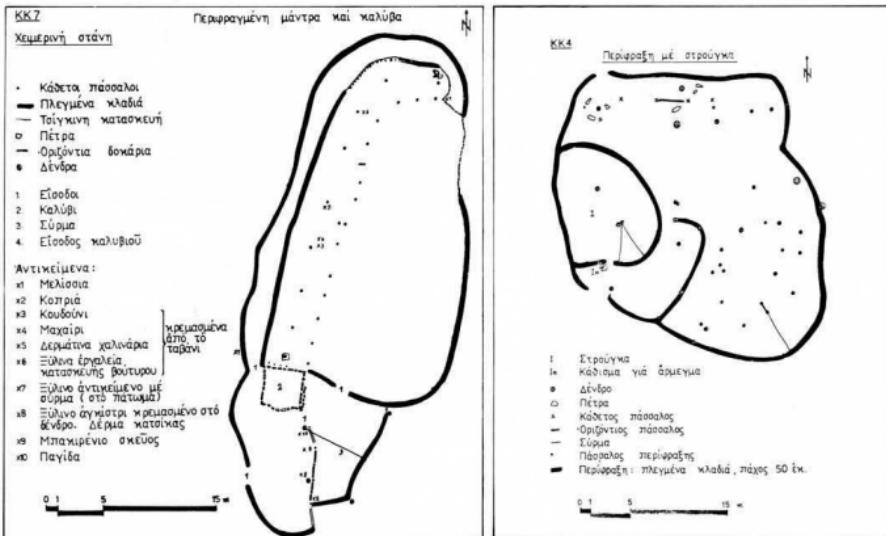
6.1. Ο καθορισμός τής κοινωνικής περιοχής τών χωριών Σύλλιο και Κάβος απαιτήσει τήν καταγραφή, λεπτομερή περιγραφή και σχεδίαση

(εικ. 8.9) δύλων τών κατασκευών πού ύπαρχουν σήμερα στήν περιοχή και πού σχετίζονται με γεωργικές και κυρίως κτηνοτροφικές δραστηριότητες (χειμερινές μάντρες, θερινές στάνες - στρούνγκες).

Τό πρόβλημα τής χρονολόγησής τους ήταν τό πιό σοβαρό πού άντιμετωπίσαμε. Μερικές από αυτές τίς κατασκευές είναι σχετικά πρόσφατες ένων άλλες βρίσκονται σέ αποσύνθεση και μπορεί νάναι και μέχρι 50 χρονών. Οι περισσότερες βρίσκονται άκομα σε λειτουργία και άνηκουν σέ κτηνοτρόφους τού Πολυάνθου. Πώς είναι δύνατον νά διαπιστωθεί αν τά σπίτα τού Σύλλιου (μόνιμες κατασκευές), οι στάνες (θερινές ήμι-μόνιμου χαρακτήρα) και οι στρούνγκες (κατασκευές πού ύπαρχουν μέσα στή στάνες) είναι συγχρονες ή ήν ύπτερουν τό ίδιο σύστημα; Ποιά αντιστοιχία ύπαρχει η μπορεί νά ύπαρχει άναμεσα στό συνολικό χρόνο κατοίκησης τού οικισμού (διαφορετικές φάσεις κατοικησης) και στή χρονική περίοδο α (μία φάση) πού υποδηλώνει ή λειτουργία τής στάνες; Υπάρχουν άντικευεντικά κριτήρια πού μπορούν νά καθορίσουν αυτή τή σχέση «συγχρονικότητας» και ποιά μορφή μπορεί αυτά νά έχουν; Τά ίδια έρωτήματα άφορούν και τή σχέση τών συστημάτων μεταξύ τους (Σύλλιο-Κάβος). Πώς μπορεί νά διαπιστωθεί αν τά συστήματα αύτά είναι συγχρόνα ή ήν τό ένα έπικα-

7. Μισοεπικευσμένα σπίτια που σήμερα χρησιμοποιούνται για καλυβές.

8. Κάτωφι και περιγραφή μιάς χειμερινής στάνης (μάντρας) τής περιοχής του Σίλλιου.

9. Τυπικό παράδειγμα θερινής στάνης (στρούγκας). Είναι χαρακτηριστική ή απλή κατασκευή της.

λύπτει τό αλλο γεωγραφικά; Ή προσπάθειά μας για τήν αναγώριση τῶν στοιχείων πού καθορίζουν τά συστήματα τῶν δύο χωριών ἀπόδειξε ότι ἡ χρηση τέτοιων όρων πρέπει νά γίνεται με μεγάλη προσοχή ἀπό τήν ἀρχαιολογική ἐπιστήμην. Ήταν μία ἀρνητική κριτική διόσον ἀφόρ τό μηχανιστικό τρόπο μέτ τόν οποιοι οἱ ἀρχαιολόγοι βιάζονται νά ορίσουν τέτοια συστήματα.

7. Αύτό πού φάνηκε καθαρά με τήν έθνοςαρχαιολογική έρευνα στή Θράκη είναι ότι ἡ χρησιμοποίηση ἔνονογραφικῶν ἀναλογιῶν, πέρα ἀπό τό δι θοηθάει στήν ἀπόδειξη ἀρχαιολογικῶν ὑπόθεσεων, ἀπόδειμεύει τόν ἀρχαιολόγο ἔρευνητή ἀπό περιοριστικά ἔρμηνευτικά κλισέ και παραδοσιακούς τρόπους σκέψης.

Βιβλιογραφία

- BEUERMANN, A., Kalyvien-dörfer im Peloponnes, in Ergebnisse und Probleme moderner geographischer Forschung, Bremen 1954.
- BINFORD, L., Smudge Pits and Hide Smudging: The Use of Analogy in Archaeological reasoning, American Antiquity 32, σελ. 1-12.
- BONNISCHEN, R., Millie's Camp: an experiment in archaeology, World Archaeology 4, 1967, σελ. 277-291.
- CVIJC, J., La péninsule balkanique: Géographie humaine, Paris 1918.
- CAMPBELL, J., Honour, Family and Patronage, Oxford 1964.
- GOULD, R., Explorations in ethnoarchaeology, Albuquerque 1978.
- HIGGS, E.S. and VITA-FINZI, Prehistoric Economies: A Territorial Approach, in Papers in Economic Prehistory, edited by E.S. Higgs, Cambridge 1972.
- HODDER, I., Symbols in Action. Ethnoarchaeological Studies of Material Culture, Cambridge 1982.
- KRAMER, C., Ethnoarchaeology, New York 1979.
- LOPASIC, A., 1979: The Bulgarian Moslems, or Pomaks. University of Reading, England 1979 (Ἀνεκδότο).
- WAGSTAFF, J.M., The Development of Rural Settlements: A Study of the Helos Plain in Southern Greece. Avebury 1982.
- ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ, Ν., Εθνοαρχαιολογικές έρευνες στή Θράκη - Ειδαγωγή, Θρακική Επετεια, Κέντρο Θρακικών Μελετών, Κομοτηνή 1982.

Ethnoarchaeological Research in Thrace

N. Efstratiou

Ethnoarchaeological research carried out in Thrace proved that ethnographic observations can facilitate archaeological explanation. The area of mountainous Rhodopi, north of the town Komotini, is very rich in ethnographic material mainly because of the traditional societies, such as the Pomaks, who have lived there for centuries. Although the situation has changed dramatically in the last sixty years the remains of these isolated communities are still apparent and significant.

The main ethnoarchaeological work was done around two deserted villages in the gorge of the Kompsatos river. The research was focused on the reconstruction of the history, environment and economy of the area in the last hundred years by interviewing peasants and collecting information from various sources. Our aim was to draw a framework in which valid hypotheses can be formulated concerning the historical and economic processes that have affected the evolution of the traditional societies of the area. Moreover, ideas and suggestions were put forward on how these ethnographic observations can be used as analogies for explaining archaeological concepts.

(1) Εύχαριστω τήν Έφορεια Ἀρχαιοτήτων Κομοτηνή για τήν ἀδεια διενέργειας τῆς έρευνας και τόν Μορφωτικό Όμιλο Κομοτηνής για τή χρηματική του ενίσχυση.